

та каталогів. Однак видається, що термін у 90 років є цілком достатнім для виготовлення якісних гальванокопій 122 предметів, і ці колекції, згідно з узгодженими правовими рішеннями, час уже повернути їх законному власнику – Музейному фонду України. Отже, директору Ермітажу Ю. Піотровському, очільнику закладу впродовж кількох останніх десятиліть, і, як нещодавно з'ясувалося – палкому прихильнику спеціальних культурних операцій, – варто замислитися над проведенням однієї із таких операцій із повернення вказаних музейних предметів в Україну.

Джерела та література

1. Бабенко Л. И. К истории коллекции предметов из Литого (Мельгуновского) кургана. *Российская археология*. 2012. № 3. С. 20–27.
2. Бабенко Л. И. Коллекция Александропольского кургана в собрании Харьковского исторического музея имени Н. Ф. Сумцова. *Полин С. В., Алексеев А. Ю. Скифский царский Александропольский курган IV в. до н. э. в Нижнем Поднепровье*. Киев; Берлин: Видавець Олег Філюк, 2018. С. 591–626, 918–922.
3. Бабенко Л. І. Навершя із Чмиревої могили (знахідка 1898 року). *Археологія і давня історія України*. 2019. Вип. 4. С. 295–312.
4. Бабенко Л. І. Перший Мордвинівський – трагічна доля зразкового кургану. *Музейні читання: матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»*. Київ: Фенікс, 2022. С. 25–38.
5. Полин С. В., Алексеев А. Ю. Скифский царский Александропольский курган IV в. до н. э. в Нижнем Поднепровье. Киев; Берлин: Видавець Олег Філюк, 2018. 930 с.
6. Нестуля О., Нестуля С. Українські культурні цінності в Росії: на шляху до діалогу. 1926–1930. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. 333 с.
7. Нестуля О., Нестуля С. Українські культурні цінності в Росії: спроба діалогу про повернення. 1930. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2006. 331 с.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНІСТЬ

Ганаба Світлана

Глибокі психологічні й соціокультурні наслідки Голодомору продовжують жити у свідомості та пам'яті нащадків, суттєво руйнуючи основи сучасного життя. Як результат, суспільство не здатне відновитися і віднайти нові смисли й орієнтири розвитку. Трагічні, сумні сторінки історії можуть слугувати не лише пересторогами й історичними уроками, а й віднайти й осмислити «прихо-

вані» небезпеки у суспільно-культурних практиках сьогодення, продемонструвати складність і багатоаспектність історичного процесу.

Ключові слова: *пам'ять, мораль, духовність, минуле, Голодомор, сучасність.*

Сьогодні український народ не лише мужньо боронить рідну землю від російської агресії, а й виборює право на гідне життя у незалежній демократичній державі з розвинутими громадянськими інституціями. Варто зазначити, що проблеми, які постали перед українським суспільством, є проблемами усієї його історії. Справжні зміни у суспільстві починаються з духовної трансформації як конкретної людини, так і спільноти загалом. Саме духовність дає змогу людині вести пошук і набувати найвищих людських цінностей та чеснот, «обертати засвоєння зовнішнього світу на шлях до самого себе». Для соціальних, національних спільнот духовність забезпечує «історію власної присутності у світі, що дає змогу крізь національне прозирати універсальному, тобто переломлювати загальний досвід у національну іпостась буття» [2, 472]. Подібно до того, як людський організм живе завдяки постійному оновленню й регенеруванню нових клітин, так і українське суспільство має зберігати, відновлювати та розвивати цінності й моральні чесноти, сукупність яких здатна створити потужний суспільний імунітет від суспільних хвороб і зовнішніх небезпек. Людський світ, на відміну від природи речей, завжди орієнтований на людину. Оскільки «смисловий пласт світоглядної свідомості пов'язаний із структурами життєвого досвіду людини, то смисл постає як індивідуальний та обумовлений духовним світом суб'єкта» [1, 39].

Зауважимо, що духовні цінності й моральні чесноти, народні звичаї та традиції завжди становили основу розвитку українського суспільства. Проте роки панування радянського тоталітарного режиму внесли серйозні деформації у культурний код українського народу. Зокрема, політика Голодомору не лише привела до фізичного знищення мільйонів людей, а й деформувала (а інколи знищила) усі сфери суспільного життя українського села, знівельовала морально-етичні орієнтири, порушила тяглість народних традицій, перервала природний органічний зв'язок народних звичаїв у культурі українців тощо. Саме у цей період відбувається деформація, денаціоналізація й уніфікація культури. Варто зазначити, що до Голодомору українське селянство за своїми морально-ціннісними орієнтирами та світоглядом мало чим відрізнялося від польського селянства чи німецьких фермерів. Однак, разом із політикою колективізації, штучний голодомор суттєво зруйнував суспільне й духовне життя українського села. Змінився звичний порядок господарювання на селі. Століттями омріяна селянином земля як особлива цінність і джерело добробуту була безповоротно конфіскована, оскільки індивідуалізм, прив'язаність до своєї землі не підходили до сконструйованого радянською владою образу «будівника комунізму». Внаслідок тиску влади розпадалися релігійні спільноти, людей змушували відмовлятися від проведення

релігійних обрядів і святкування релігійних свят, єдино правильним світоглядно-моральним орієнтиром була більшовицька ідеологія. Втрата глибокої релігійності з притаманним українцям заглибленням у внутрішній світ особистого переживання, екзистенційно плюралістичного бачення світу, поліфонією світобачення та споглядальної настроєності зумовлює зміни у ментальності українців.

На фізіологічному рівні голод виїдав у людини все – свідомість, совість, мораль. Залишився суто тваринний інстинкт самозбереження. Про національну свідомість, любов до рідної землі, збереження і примноження культурних цінностей вже не йшлося. Страх здатний докорінно змінити психологію людини. Сильне почуття страху змушувало селян порушувати найсвятіше – родинні відносини. Влада всіляко заохочувала селян до доносів, підкупів, мародерства і дрібних крадіжок. Одним із найбільш поширених явищ були доноси. Зауважимо, що доноси заохочувалися на усіх рівнях влади і були ефективним засобом впливу на населення й утримування його у покорі й страху.

Політика Голодомору завдала нищівного удару по майбутньому української нації, оскільки нівелювала національні, культурні, ментальні, релігійні цінності. По-перше, формується культура цинізму – поширюється підозрілість та недовіра, люди приписують іншим найнижчі мотиви; по-друге, розквітає культура маніпуляцій, люди починають зловживати довірою інших. Брехня та шахрайство сприймаються як побутові і загальноприйняті явища; по-третє, розвивається культура байдужості, тобто відбувається укорінення у суспільстві крайньої корисливості, егоїзму, індиферентності до чужих страждань; по-четверте, страх і його колективні прояви – тривога і паніка – руйнують залишки суспільних зв'язків: суспільство як спільнота перестає існувати; по-п'яте, поява нової «радянської» ідентичності, яка надалі мала б підтримуватися страхом повторення нової травми тощо.

Глибокі психологічні і соціокультурні наслідки продовжують жити у свідомості та пам'яті нащадків, суттєво руйнуючи основи сучасного життя. Як результат, суспільство не здатне відновитися та віднайти нові смисли й орієнтири розвитку. Голодомор не варто розглядати як одиничну подію. Це радше багатоаспектний феномен, який вплинув і продовжує впливати не лише на людину, а й на усі сфери її суспільного буття. Досвід минулого є важливим ресурсом у практиках сучасного українського державотворення. Релевантними є не лише героїчні, позитивні надбання минулого. Трагічні, сумні сторінки історії можуть слугувати не лише пересторогами й історичними уроками, а й віднайти та осмислити «приховані» небезпеки у суспільно-культурних практиках сьогодення, продемонструвати складність і багатоаспектність історичного процесу.

Джерела та література

1. Залужна А. Життєвий світ людини як світ культури. Людина і культура / за ред. Д. Шевчука. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2019. С. 29–41.
2. Кримський С. Принципи духовності ХХІ століття. Дві Русі / за заг. ред. Л. Івшиної. Київ: Вид-во «Факт», 2003. С. 468–484.

РЕВОЛЮЦІЙНІСТЬ ЯК СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРОБЛЕМ

Зубко Ольга

В українській історії поняття «революція» має переважно позитивну конотацію як через радянське минуле, так і сучасний націоналістичний дискурс. Теоретичною розробкою питання сутності революції, її ознак, характеристик, специфіки займаються як українські, так і світові історики. Подана доповідь акцентує увагу на розгляді ознак і етапів й мікроетапів революції. Авторська доповідь наголошує, що революційні зміни, на жаль, не вирішують суспільних проблем, тому Україні потрібні зміни еволюційні.

Ключові слова: революція, історичні процеси, еволюція.

Поняття «революція» міцно увійшло до української історії. Цей термін не тільки і не стільки науковий, скільки побутовий. І якщо говорити про Україну, то він має переважно позитивну конотацію. Ця позитивність викликана, зокрема, недавнім радянським минулим, коли під революцією розумілося очищення й оновлення суспільства. Водночас, позитивну конотацію поняття має й через націоналістичний дискурс, де революція – це вже позбавлення від колоніальної залежності. Звідси ідея національної, або визвольної революції.

Останню революцію Україна пережила взимку 2013–2014 років. Часто звучить її означення – Революція Гідності. Проте, як і попередні українські національно-визвольні революції (революції середини і другої половини ХVІІ ст., революція 1917–1920 рр., Помаранчева революція), остання пройшла у своєму розвитку низку традиційних етапів та мала кілька характерних ознак. Тому поговоримо про характерні ознаки та етапи революції загалом.

Політична революція як швидка радикальна зміна має кілька суттєвих ознак. По-перше вона відбувається нелегітимним способом, порушуючи усталені в країні закони. Результатом революції є зміна законодавства – відмова від старих законів, які змінюються новими. Революціонери зазвичай намагаються переписувати закони «під себе». По-друге, революція забезпечує зміну політичних еліт. Замість старих приходять нові, в руках яких опиняється влада. По-третє,